

A magabiztosság-krízis skála alkalmazása idegen nyelvű megnyilatkozásoknál

Puskás László¹, Pólya Tibor²

¹Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Pszichológia Doktori Iskola
laszlopuskas@gmail.com

²Magyar Tudományos Akadémia, Természettudományi Kutatóközpont,
Kognitív Idegtudományi és Pszichológiai Intézet
1117 Budapest, Magyar tudósok körútja 2.
polya.tibor@ttk.mta.hu

Kivonat: Tanulmányunkban korábbi kutatásaink eredményeit kívánjuk megvizsgálni idegen nyelvű megnyilatkozásokon. 2011-ben bemutatásra került a Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencián az az új narratív pszichológiai eljárás, amelyben összekapcsoltuk a narratív pszichológiai tartalomelemzést és a vokális mintázatok pszichológiai „tartalomelemzését” [12]. Ennek az eljárásnak a részeként mutattuk be a magabiztosság-krízis indexet, amely a megnyilatkozás nyelvi, tartalmi elemeit és az elhangzottak fonetikai struktúráját vizsgálva von le következtetéseket a közlő lelkiállapotára vonatkozóan. Azt a feltételezésünket igyekeztünk adatokkal is alátámasztva igazolni, hogy a krízishelyzet nyelvi-fonetikai mintázata jól körülhatárolható, és ezen jegyek alapján a közlő lelkiállapotára vonatkozóan pszichológiailag értékelhető megállapítások tehetők. Vizsgálatunk nyelvi anyagát akkor Shakespeare Lear királya első és utolsó monológjának magyar nyelvű változata alkotta. 2014-ben a Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencián mutattuk be a magabiztosság-krízis skála spontán megnyilatkozásokon történő alkalmazását [11]. A mostani kutatásunk a 2011-ben elhangzott előadáshoz kíván visszanyúlni, hasznosítva az időközben szerzett tapasztalatokat, egy olasz nyelvű Lear király megnyilatkozásával gazdagítva a korábbi kutatások eredményeit.

1 Bevezetés

Az emberek és csoportjaik a történetek révén saját identitásuk és pszichológiailag érvényes valóságuk számos lényeges vonását alkotják meg. Ezek a történetek vallanak az elbeszélők várható viselkedési adaptációjáról és megküzdési képességeiről egyaránt. A tudományos narratív pszichológia az elbeszélést komplex pszichológiai tartalom hordozójának tekinti, melynek tanulmányozása révén eredményesen vizsgálható az emberi társas alkalmazkodás. Azt a szoros kapcsolatot hangsúlyozza, amely a pszichológiai folyamatok, az elbeszélés és az identitás között van [8].

¹ A tanulmány az OTKA K 109009 számú pályázat támogatásával készült.

A narratív pszichológiai kutatások módszerét az írott szövegek elemzésére dolgozták ki. Bár sok esetben a kutatások hanganyagát rögzítették, ez kizárólag azt a célt szolgálta, hogy az elhangzottakat lejegyezzék, magát a hanganyagot nem használták fel. A cél meghatározta az eszközöket is, hiszen nem volt szükség arra, hogy a fonetikai struktúra elemzésére alkalmas, jó minőségű felvételek készüljenek, elég volt, ha a felvétel lejegyezhető minőségű, így ezen felvételek jelentős része valószínűleg nem is lett volna alkalmas komolyabb fonetikai vizsgálatok lefolytatására. A tudományos narratív pszichológia és a fonetikai jelenségek összekapcsolásának lehetősége még viszonylag új keletű, de izgalmas és komoly kutatási eredményekkel kecsegtető terület.

2 A tudományos narratív pszichológia és a fonetikai elemzések összekapcsolásának előzményei

A megnyilatkozások nyelvi tartalmi jegyeinek és fonetikai struktúrájának párhuzamos vizsgálatáról szóló első tudományos előadás bemutatására 2005-ben került sor az Alpok-Adria Pszichológiai Konferencián, Zadarban. Ebben az előadásban fogalmazódott meg először az igény a tudományos narratív pszichológiai megközelítés kereteinek kibővítésére. Az előadás anyaga később egy konferenciakötetben is megjelent [13]. A kezdeti időszakban a kutatás egy olyan program alapjainak a kifejlesztésére irányult, amely a nyelvi és a fonetikai jegyek együttes és korlátlan vizsgálatára ad lehetőséget. Ekkor még hangsúlyosabb szerep jutott ennek az eszköznek a kifejlesztésére, mint egy minden részletre kiterjedő eljárás kidolgozására. Elsősorban a narratív pszichológiai tartalomelemzés módszereit és az elhangzott szöveg fonetikai struktúrájának elemzését kívántuk integrálni. Ez az időszak 2007-ig tartott [11].

2008-tól egyre inkább áttevődött a hangsúly az eljárás kidolgozására, amely képes megvalósítani a nyelvi tartalmi elemek és a fonetikai jegyek integrációját. (Később a programfejlesztés végleg elvetésre került.) A változást indokolta, hogy nagyjából erre az időre a tartalomelemzés területén a NooJ fejlettsége [18], valamint a hozzá kapcsolódó modulok fejlesztése olyan szintre jutott, amely megkérdőjelezte egy önálló program megvalósításának létjogosultságát, amely ezzel a programmal már nem vehette volna fel a versenyt, miközben a Praat programmal [1] a fonetikai elemzések elvégezhetőek voltak [11].

Az új eljárással lefolytatott vizsgálatok eredményeinek bemutatására 2011-ben került sor, a Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencián. Shakespeare Lear királyának első és utolsó monológja volt az elemzés tárgya, amely a színész modellálta helyzet fonetikai és a színműíró szövegének nyelvi tartalmi jegyeit elemezte [12]. A vizsgálat célja a magabiztosság és krízis nyelvi jegyeinek vizsgálata volt, amit részben a Pennebaker és Ireland [10], valamint a László János és munkatársai [7] által kidolgozott módszer segítségével végeztünk el. Ehhez kapcsolódott a krízis fonetikai jegyek vizsgálatára, amelyhez részben Scherer [15] korábbi összefoglaló tanulmányát használtuk fel, amely harminckilenc korábbi tanulmány fonetikai vizsgálatait összegezte, részben saját feltevéseinkkel kiegészítve, melyek a Scherer-féle koncepcióból levezethetők. A nyelvi és a fonetikai markerek összekapcsolásával, melyek együttesen jelzik

a krízis jelenlétét, illetve mértékét, létrehoztuk a magabiztosság-krízis indexet [11, 12, 14].

2014-ben részben a 2011-es konferencián bemutatásra került eredmények [12], részben pedig a 2012-ben László Jánossal és Fülöp Évával közösen írt tanulmány [14] eredményeinek továbbfejlesztésével, spontán megnyilatkozásokon is igazoltuk korábbi kutatási eredményeink érvényességét, és a fonetikai elemzések vizsgálatának létjogosultságát egy komplex narratív pszichológiai eljárás mód keretében [11].

Ez a tanulmány a 2011-ben elhangzott előadáshoz kíván visszanyúlni, hasznosítva az időközben szerzett tapasztalatokat, egy olasz nyelvű Lear király megnyilatkozásai-val gazdagítva a korábbi kutatások eredményeit. Az olasz nyelvű megnyilatkozásokat is a magabiztosság-krízis indexszel vizsgáltuk meg, melynek értéke a nyelvi markereket és a vokális jelzéseket egyaránt figyelembe veszi. Az új kutatás elsődleges célja, az index használhatóságának ellenőrzésén túl, annak alátámasztása, hogy a krízisnek, illetve a magabiztos lelkiállapotnak létezik egy olyan nyelvfüggetlen mintázata, amely mind a nyelvi tartalmi elemekben, mind pedig a fonetikai struktúrában megjelenik, és amelyet együttesen határoznak meg. Ennek a mintázatnak a vizsgálatára pedig a magabiztosság-krízis index megfelelő eszköznek bizonyul.

3 A vizsgálat

3.1 A vizsgálati anyag

Vizsgálatunk nyelvi anyagát Lear király 1960-ban készült olasz televíziós adaptációjából választottuk ki [17]. A korábbi vizsgálatokhoz hasonlóan Lear első és utolsó monológját elemeztük. A szöveg nyelvezetének eltéréseit is figyelembe véve, nem törekedtünk teljes megfelelésre. Mivel teljesen azonos krízist mutat be a Lear király olasz változata is, feltételeztük – ahogy a magabiztosság-krízis indexszel lefolytatott eredménynél is –, hogy a krízisjegyek a teljes szövegbeli egyezéstől függetlenül megjelennek. Természetesen nem azt vártuk, hogy az index értékei azonosak legyenek a korábbi vizsgálatban kapott értékekkel, hanem az értékeknek a skála „megfelelő” pólusán történő elhelyezkedését.

A vizsgálati anyag kiválasztásával kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy az irodalmi alkotások, illetve azok színészi megjelenítése mennyiben adhat valós képet a krízishelyzet és a magabiztosság nyelvi tartalmi jegyeiről és fonetikai sajátosságairól. A kérdés nyelvészeti és pszichológiai megközelítése eltérő. Bár a nyelvészek is használnak felolvasott szöveget vagy színészi játékot elemzéseik lefolytatásához, nehezen lenne vitatható, hogy a spontán beszéd és a színészi játék a hétköznapi ember számára is nagy pontossággal megkülönböztethető. (Például a spontán megnyilatkozásokat egy sor megakadási jelenség is kíséri, míg a színészi játéknak ez nem jellemzője.) A szöveg életszerűségén túl, felmerül az is, hogy vajon mennyire adhatja vissza egy irodalmi fikció azokat a nyelvi tartalmi és fonetikai jegyeket, amelyek a hétköznapi beszédben például a krízis jellemzői. Ha a nyelvészek szempontjából nézzük, akkor mind a fonetikai jegyek, mind pedig a szöveg jellemzőit vizsgálva egy *technikai* jellegű problémával találjuk magunkat szemben.

Miben különbözik a kérdés tudományos narratív pszichológiai megközelítése a nyelvészet *technikai* jellegű problémafelvetésétől? A narratív pszichológia az elbeszélésekben fellelhető pszichológiai tartalmak felől közelít. Fülöp és munkatársai [4] például négy jelentős történelmi regény elemzését végezték el. A nemzeti identitást az irodalom, a film, a média és a népművészet is közvetíti. A történelmi regények és elbeszélések többnyire egy nemzet identitásképzésének és az identitás fenntartásának fontos eszközei [5, 9]. Az egyes szereplőknek tulajdonított érzelmek külön is értelmezhetők, az adott jellem érzelmi működés módjának elemeiként, miközben a csoportot jellemző érzelmi dinamikát a csoporthoz tartozó szereplők érzelmi reakciói jelenítik meg [8].

Pennebaker és Ireland [10] nemcsak Shakespeare Learjét vizsgálta, de Rudolph Giuliani New York-i polgármester 1993-as megválasztását követő, valamint 2000-es megnyilatkozásait is, aki egy kéthetes időszak alatt bejelentette, hogy elválik, nyilvánosságot látott szerelmi ügye, prosztata-rákot állapítottak meg nála, és visszalépett a szenátusi megmérettetéstől. Pennebaker és Ireland vizsgálatában a magabiztosság és a krízis mintázata Giuliani esetében nagyon hasonlított a Learnél talált jegyekkel.

A fonetikai jegyek vizsgálatánál pszichológiai szempontból nem az az érdekes, hogy vajon a spontán beszéd megkülönböztethető-e a színészi játéktól, sokkal inkább az, hogy ha intenzívebben is, de a krízisre jellemző fonetikai mintázatokat tanulmányozhassuk, amely a közlő egyéni adottságaitól függetlenül is bizonyos keretek között jelenik meg. Ezeknek az elvárásoknak pedig a vizsgálati anyag megfelel.

3.2 Módszer és eredmények

3.2.1 A fonetikai paraméterek vizsgálata

Az érzelmi állapotok fonetikai paraméterekre gyakorolt hatását a témában korábban lefolytatott vizsgálatok alapján tanulmányoztuk [11, 12, 14], melyekben Scherer [15] összefoglaló tanulmánya is felhasználásra került. Scherer harminckilenc korábbi tanulmány tapasztalatait összegezte, amelyek a fonetikai paraméterek és az érzelmi állapotok közötti kapcsolatot vizsgálták. Ezek a kutatások több évtized munkáját rendszerezték, és foglalták egységes fogalmi keretbe. (A vizsgált kutatások nem használtak egységes fogalmakat az érzelmi állapotok leírására.) A vizsgálatok során megvizsgáltuk a fonetikai paraméterek „finomhangolásának” lehetőségét is.

Az monológok akusztikai változásait a Praat [1] fonetikai programmal vizsgáltuk, amit az Amszterdami Egyetemen fejlesztettek ki.

3.2.2 A magabiztosság-dominancia és a krízishelyzet skálázása, a magabiztosság-krízis index

A krízis, Caplan meghatározása szerint, olyan lelkiállapot, amely külső események hatására alakul ki, amikor az egyének olyan problémákkal találják magukat szemben, amelyek mindennél fontosabbá válnak számukra, és amelyeket sem elkerülni, sem pedig a szokásos eszközökkel megoldani nem tudnak [2]. A krízis meghatározásából kö-

vetkezik, hogy egy meglehetősen sokszínű, és intenzitásában nagymértékben eltérő jelenségcsoportot ölel fel a meghatározás.

A krízishelyzet vizsgálatánál, annak időbeli elhúzódsát is figyelembe kell vennünk, illetve a feldolgozás időtartamát. A krízishelyzet és hatásainak feldolgozása, illetve azok kezelhetővé válása, jelentősen csökkentheti a krízishelyzetre utaló jeleket a közlő elbeszélésében, amiből legfeljebb a krízis feldolgozottságának mértékére következtethetünk [11].

A magabiztosság-krízis index paramétereinek tartalmát a korábbi kutatások változtatlanul határozták meg [11, 12, 14]. Az új vizsgálatok lefolytatásakor a korábban vizsgált paraméterek pontosításának, „finomhangolásának” lehetőségeit is megvizsgáltuk. (Például a rövid beszédszakaszok hosszának meghatározása.) Az eljárás lefolytatásával tehát nemcsak a korábbi vizsgálatok nyelvfüggetlen felhasználhatóságát kívántuk bebizonyítani, hanem a korábban felhasznált paraméterek pontosításának lehetőségét is. Az index kiszámításához, a korábbi vizsgálatoknak megfelelően, hat arányszámot használtunk fel, melyek értékét egymással összeadtuk. Az arányszámokat értelmeztük és felcímkeztük [11, 12, 14]:

1. Rövid beszédszakaszok: kettő másodperc alatti beszédszakaszok száma osztva a vizsgált szöveg szószámával. (Az esetszámok növekedésének tapasztalatai alapján valószínűleg érdemes megvizsgálni annak lehetőségét, hogy ennek értékét csökkentjük 1,6 másodpercet meg nem haladó értékre. Az index értékét ezzel az alternatív lehetőséggel is kiszámoltuk.)

2. Magas hangerő: a hangerőcsúcsokat tartalmazó beszédszakaszok száma osztva a vizsgált szöveg szószámával. (Ebbe a kategóriába tartozik minden nyolcvan dB-t meghaladó beszédszakasz, de a megnyilatkozótól függően ennek mértéke a beszélőhöz mérten csökkenthető.) Ezen a paraméteren nem kívántunk változtatni, ugyanakkor a beszélő személyes adottságaihoz mérten, figyelembe véve a 78 és 80 dB közé eső határértékek viszonylag nagy előfordulási arányát az utolsó monológban, a korábbi meghatározásnak megfelelően a legalább 78 dB-s értékeket soroltuk ebbe a kategóriába.

3. „Monoton” beszéd: az alacsony hangerő-intervallumokat tartalmazó beszédszakaszok száma (amelyek nem haladják meg a húsz dB-t) osztva a vizsgált szöveg szószámával. Ezen a paraméteren nem változtattunk, de hosszabb távon, kellő számú vizsgálat lefolytatása esetén, érdemes felülvizsgálni, hogy ez a paraméter változatlan formában az index részét képezze-e.

4. Szelf-referencia: a szelf-referenciára vonatkozó szavak száma osztva a vizsgált szöveg szószámával.

5. Tagadás: a tagadásra vonatkozó szavak száma osztva a vizsgált szöveg szószámával.

6. Mi-referencia (negatív korrekciós index): a mi-referenciára vonatkozó szavak száma osztva a vizsgált szöveg szószámával, negatív előjellel.

4 A magabiztosság-krízis index segítségével nyert eredmények

A magabiztosság-krízis indexszel kapott eredmények azt mutatják, hogy Lear első monológját a magabiztosság, kiegyensúlyozottság jellemzi, míg utolsó monológja erőtel-

jes krízishelyzetet mutat. Az olasz nyelvű előadás [17] eredményeit összevetettük a magyar előadás [16] eredményeivel [12, 14], melyet az 1. táblázat mutat.

1. táblázat: A magabiztosság-krízis index értéke a hat felhasznált mérőszám alapján

Mérőszámok	1	2	3	4	5	6	Összesen
Lear 1. monológ – olasz	0,2118	0,0059	0,0294	0,0000	0,0059	-0,1176	0,1353
Lear 2. monológ – olasz	0,3003	0,0924	0,0231	0,0858	0,0726	0,0000	0,5743
Lear 1. monológ – magyar	0,0540	0,0270	0,0135	0,0000	0,0135	-0,2162	-0,1082
Lear 2. monológ – magyar	0,3200	0,2533	0,1333	0,1200	0,0133	0,0000	0,8399

A táblázatban szereplő értékek, a korábbi vizsgálatoknak megfelelően, továbbra is arról tesznek tanúbizonyságot, hogy a vokális és az írott szövegben mért paramétereket külön-külön összesítve, eltérő mérőszámokat kapnánk, és együttesen határozzák meg a krízishelyzet mértékét, illetve a közlő magabiztos lelkiállapotát.

Megvizsgáltuk a magabiztosság-krízis index alakulását úgy is, ha a rövid beszédszakaszok hosszát 1,6 másodpercben határoznánk meg. Az olasz nyelvű monológoknál a magabiztosság-krízis index 0,0882-re és 0,5314-re változna, azaz a korábbi eljárással kapott valamivel több mint négyszeres eltérés hatszorosra. A magyar nyelvű változatnál az első monológban az index értéke nem változna, míg a másodikban 0,7831-re csökkenne, ami viszont még így is az eredeti érték több mint 93 százaléka.

A fonetikai paraméterek vizsgálatánál azt a korábbi vizsgálatoknál alkalmazott elvet követtük, hogy a kiválasztott beszédszakaszok szószámát osztottuk el a vizsgált szöveg szószámával. Ha egy beszédszakasz több vizsgált fonetikai paraméternek is megfelelt, akkor valamennyi fonetikai paramétert külön számítottuk be, mintha annyi megjelölt szó lenne az adott beszédszakaszban, ahány az általunk vizsgált fonetikai paraméternek megfelel, függetlenül attól, hogy hány szóból állt a beszédszakasz. Erre azért volt szükség, mert ha több kiugró értéket tartalmaz egy beszédszakasz, akkor intenzívebb a megnyilatkozó lelkiállapota [11, 12, 14].

A rövid beszédszakaszok relatív előfordulási gyakoriságát azért használtuk fel az indexhez, mert azt feltételeztük, hogy a beszédszakaszok hosszából következtethetünk a beszélő gondolatainak összeszedettségére, fájdalmára, és hogy az adott helyzetre milyen korábban konstruált sémával rendelkezik. Rövid beszédszakaszok magabiztos megnyilatkozásokban is találhatóak, de feltételezésünk szerint kisebb arányban [11, 12, 14]. A vizsgálati anyag magabiztos megnyilatkozásában előforduló magas arányuk arra hívja fel a figyelmet, hogy a két másodpercben meghatározott határértéket a további vizsgálatok függvényében valószínűleg csökkenteni kell.

A hangerőcsúcsokat tartalmazó beszédszakaszok a korábbi vizsgálatok tapasztalatai alapján fontos szerepet töltenek be a krízis meghatározásában [11, 12, 14].

Az alacsony hangerő-intervallumok gyakorisága, feltételezésünk szerint, olyan monotonitást kölcsönöz a megnyilatkozásnak, amely erő és magabiztosság hiányára, rossz lelkiállapotra utal [11, 12, 14]. Ugyanakkor ennek a változónak az alkalmazása, ha már nagyobb adatbázissal rendelkezünk újraátgondolásra szorul.

A szelf-referencia és a tagadás előfordulási gyakoriságát nemcsak Pennebaker és Ireland [10] vizsgálta, de László és munkatársai [7] is, akik ezek relatív gyakoriságát nézték meg a szövegben. Az énre való túlzott utalás a befelé fordulás jele, míg a 'mi'-re történő utalás a mások irányába való nyitást fejezi ki. Patológias esetben a magas én-referencia összefüggést mutat a depresszióval, a szuicid tendenciákkal. A tagadást pszichodinamikai szempontból az egészséges emberi környezethez és morális mércékhez való alkalmazkodásra, illetve a világ értéktelenítésére, a destrukcióra és öndestrukcióra való hajlamra vonatkozóan vizsgálták [3]. Krízishelyzetben a megváltozott környezethez való alkalmazkodás problémás, fokozottan fordulhat elő tagadás az elbeszélésben.

A mi-referencia a magabiztosság-krízis indexnél negatív korrekciós mérőszámként került felhasználásra, mivel értéke pont a kiegyensúlyozott megnyilatkozásoknál a legmagasabb, így az indexet alkotó többi paraméterrel szemben ellenkező hatást fejt ki [11, 12, 14].

5 Összegzés

Korábbi kutatásainkban egy új narratív pszichológiai szemlélet meghonosítására tettünk kísérletet, amely összekapcsolja a narratív pszichológiai tartalomelemzést és a fonetikai jegyek vizsgálatát egy *összetett tudományos narratív pszichológiai eljárás* keretében. Vizsgálataink bebizonyították, hogy mind a színészi játékban, mind pedig a spontán megnyilatkozásokban eredményesen alkalmazható az az eljárás, amit a krízis mérésére dolgoztunk ki, és amelynek számszerűsítésére a magabiztosság-krízis indexet alkalmaztuk [11, 12, 14].

Mostani kutatásunkban a kidolgozott eljárás nyelvfüggetlen felhasználását vizsgáltuk. Vizsgálatunk nyelvi anyagát Shakespeare Lear királyának magyar és olasz nyelvű monológjai alkották, amelyeknél a színészi játék modellálta helyzetben vizsgáltuk a krízis és a magabiztosság nyelvi tartalmi jegyeinek fonetikai paraméterekkel összekapcsolt mintázatát. Kutatási eredményeink arról tesznek tanúbizonyságot, hogy a magabiztos lelkiállapot és a krízishelyzet nyelvfüggetlenül is eredményesen vizsgálható, a magabiztosság-krízis indexszel nyert eredmények a skála „megfelelő” pólusánál helyezkedtek el. Ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét sem, hogy az esetszámok és a tapasztalatok függvényében az indexet finomhangoljuk.

Összességében elmondhatjuk, hogy a nyelvi tartalmi jegyek és a fonetikai paraméterek összekapcsolása a lelkiállapot-változásokkal eredményesen alkalmazható technika, amely a krízis esetében nyelvfüggetlenül is vizsgálható, és adatokkal alátámasztható. A kutatások további iránya lehet az esetszámok növelése, és a tapasztalatok növekedésével az index finomhangolása, illetve más jelenségek hasonló technikával történő vizsgálata, valamint a magabiztosság-krízis indexszel lefolytatott vizsgálat más nyelvre, illetve nyelvekre történő kiterjesztése.

Hivatkozások

1. Boersma, P., Weenink, D.: Praat: Doing phonetics by computer [computer program]. Forrás: <http://www.praat.org/> (2013)
2. Caplan, G. (1964). Principles of preventive psychiatry. New York, Basic Books.
3. Hargitai, R. Naszódi, M., Kis, B., Nagy, L., Bóna, A., László, J. (2005). A depresszív dinamika nyelvi markerei az én-elbeszélésekben. A LAS VERTIKUM tagadás és szelfreferencia modulja. *Pszichológia*, 2 (2005) 181-199.
4. Fülöp, É., Péley, B., László, J.: A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek modellje magyar történelmi regényekben, *Pszichológia*, 31, 1 (2011) 47-61.
5. László J.: A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába. *Pszichológiai Horizont*; Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. (2005)
6. László J.: Előszó. Forrás: László J., Thomka B. (szerk.): *Narratív pszichológia. Narratívák 5.* Budapest, Kijárat Kiadó. 7-15. (2001)
7. László, J.: The science of stories.: An introduction to narrative psychology. London; New York: Routledge. (2008)
8. László, J.: *Történelemtörténetek – Bevezetés a narratív pszichológiába.* Budapest, Akadémiai Kiadó. (2012)
9. Liu, J. H., László, J.: A narrative theory of history and identity: Social identity, social representations, society and the individual. In: Moloney, G., Walker, I. (eds.): *Social representations and history: Content, process and power.* London, Palgrave-Macmillan (2007) 85-107.
10. Pennebaker, J. W., Ireland, M.: Analyzing Words to Understanding. In: Jan Auracher, William van Peer (Eds.): *New Beginnings to Literary Studies.* Cambridge Scholar Publishing. 24-48. (2008)
11. Puskás, L.: A magabiztosság-krízis skála gyakorlati alkalmazása. Forrás: Takács A., Varga V., Vincze V. (szerkesztették): *X. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia.* Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Tanszékcsoport. (JATE Press), Szeged (2014) 155-163.
12. Puskás L.: Paralingvisztikai jegyek a narratív pszichológiai tartalomelemzésben: a magabiztosság-krízis skála. Forrás: Takács A., Vincze V. (szerk.): *VIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia.* Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Tanszékcsoport. (JATE Press) Szeged (2011) 231-239.
13. Puskás, L., Karsai, B.: A New Method in Narrative Psychology. In: *Cognition and Interpretation.* Pécs Studies in Psychology. Edited by Beatrix Lábadi. PTE BTK Pszichológiai Intézet. (2008)
14. Puskás, L., László, J., Fülöp, É.: Lear király lelkiállapot-változása első és utolsó monológjának szövegbeli és akusztikai jegyei alapján. *Pszichológia*, 2 (2012)
15. Scherer, K. R. (1986). Vocal affect expression: A review and a model for future research. *Psychological Bulletin*, 99, 143-165. Magyarul: Vokális érzelmekifejezés. Áttekintés és egy modell az eljövendő kutatásokhoz. Fordította: Bodor Péter. Forrás: Barkóczy I., Séra L. (szerk.): *Érzelmek és érzelemelméletek.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1989.
16. Shakespeare, W.: Lear király. Vörösmarty Mihály fordítását Mészöly Dezső dolgozta át. Rendező: Vámos László. Magyar Televízió, 1978. (Tévéjáték, 156 perc.) (1978)
17. Shakespeare, W.: Re Lear. Gino Chiarini fordítását Sandro Bolchi dolgozta át és rendezte. (Tévéjáték, 185 perc.) (1960)
18. Silberztein, M.: NooJ manual. Forrás: <http://www.nooj4nlp.net> (2003)